

Институт за јавно здравје на
Република Северна Македонија

ИЗВЕШТАЈ

РЕЗУЛТАТИ ОД БИХЕЈВИОРАЛНИ СТУДИИ ЗА
УПОТРЕБА НА ТУТУН, ТУТУНСКИ И СРОДНИ ПРОИЗВОДИ
ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

СКОПЈЕ, 2023

**Институт за јавно здравје на
Република Северна Македонија**

ИЗВЕШТАЈ

РЕЗУЛТАТИ ОД БИХЕЈВИОРАЛНИ СТУДИИ ЗА
УПОТРЕБА НА ТУТУН, ТУТУНСКИ И СРОДНИ ПРОИЗВОДИ
ВО РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

СКОПЈЕ, 2023

Издавач: ЈЗУ Институт за јавно здравје на Република Северна Македонија

Стручна обработка: Оддел за здравствена промоција и следење на болести

Автор: Д-р Мартин Петровски

Уредник: Проф. д-р Елена Косевска

Техничка подготовка:

Сузана Дунгевска

Борче Андоновски

Печати: Винсент Графика

Тираж: 20 примероци

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски", Скопје

663.97(497.7)"2023"(047.31)
613.84(497.7)"2023"(047.31)

ПЕТРОВСКИ, Мартин

Резултати од бихејвиорални студии за употреба на тутун, тутунски и сродни производи во Република Северна Македонија : извештај / [автор Мартин Петровски]. - Скопје : Институт за јавно здравје на Република Северна Македонија, 2023. - 28 стр. : табели, граф. прикази ; 30 см

Библиографија: стр. 28

ISBN 978-608-235-132-2

а) Тутунски производи -- Употреба -- Македонија -- 2023 -- Извештаи б)
Пушење -- Македонија -- 2023 -- Извештаи

COBISS.MK-ID 62687493

СОДРЖИНА

ПРЕДГОВОР	7
1. ВОВЕД	9
2. МАТЕРИЈАЛ И МЕТОДИ НА РАБОТА	13
3. РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА	15
4. ЗАКЛУЧОК	25
5. ПРЕПОРАКИ	26
6. Литература	28

ПРЕДГОВОР

Студијата е изготвена согласно Националната годишна програма за јавно здравје во Република Северна Македонија за 2023 година ("Службен весник на РСМ, бр. 33, од 14 февруари 2023 година)

Цел на овој извештај е да се анализираат добиените податоци од квантитативно истражување за пушачките навики на популацијата и квалитативно истражување за употребата и откажување од тутунот спроведено со здравствени работници, кои беа реализирани во април/мај 2023 година. Имено, целта на двете истражувања беше да се утврдат заклучоци за дефинитивната бројка на активни корисници на тутунски производи, кои се нивните навики, кои се клучните фактори за намалување на бројот на активни пушачи, какви се мислењата и потребите на здравствените работници кои работат со овој вид на пациенти.

Светската здравствена организација, Министерството за здравство на Република Северна Македонија и Институтот за јавно здравје на Република Северна Македонија беа поддржувачи на истражувањата на ниво на јавно-здравствена политика, стручна експертиза и финансиска поддршка, а анкетите со популацијата и здравствените работници ги спроведе ТИМ Институт од Скопје, институт составен од експерти со богато искуство во истражувачката работа.

Од заклучоците на оваа студија ќе бидат предложени нови препораки кои ќе бидат доставени до Министерството за здравство, со цел да се зајакне легислативата и да се намалат последиците од употребата на тутунските производи во Република Северна Македонија.

1. **ВОВЕД**

Тутун (*Nicotiana*) е род на кратколисни растенија од фамилијата зрнци по потекло од Северна и Јужна Америка. Тутуновите листови се пушат во облик на пури, цигари (е-цигари), во луле или наргиле. Тутунот содржи никотин, силен невротоксин. Секој начин на земање на тутун резултира со апсорпција на никотин во разни количества во крвотокот на уживателот, со време доведува до развиток на толеранција и зависност.

Тутунските производи опфаќаат разновидна палета на артикли, секој со свои уникатни карактеристики и методи на консумирање. Овие производи се добиени од листовите на растението тутун и се користат со векови низ различни култури. Еве краток преглед на некои вообичаени видови тутунски производи:

Циџари:

Цигарите се можеби најпознатиот тутунски производ. Тие се состојат од ситно сечкан тутун завиткан во хартиен цилиндар. Пушењето цигари е главна причина за здравствени проблеми, вклучително и респираторни и кардиоваскуларни болести.

Пури:

Пурите се поголеми, замотани листови тутун кои можат да варираат по големина и форма. Тие често се поврзуваат со повеќе лежерен и контемплативен облик на пушење. Чадот од пура обично не се вдишува толку длабоко како чадот од цигарите.

Туџун за луле:

Тутунот за луле е дизајниран за употреба во традиционалните луле за пушење. Доаѓа во различни парчиња, како што се исечени со лента или снегулки, и може да понуди широк спектар на вкусови во зависност од мешавината. Пушењето луле често се смета за поритуалистичко и ароматично искуство.

Туџун без чад:

Тутунот без чад вклучува производи како тутун за џвакање и бурмут. Корисниците ги ставаат овие производи во устата и тие се апсорбираат преку непцата. Тутунот без чад е поврзан со зголемен ризик од рак на устата и други здравствени проблеми.

Туџун за наргиле или џуџун за вода:

Наргилето користи тутун со вкус, често познат како шиша или масел, кој се загрева и чадот поминува низ водата пред да се вдише. Пушењето наргиле носи здравствени ризици поради вдишувањето на чад од тутун.

Снус:

Снус е форма на безчаден, влажен тутун со потекло од Скандинавија. За разлика од многу други производи без чад, снус се става во горната усна. Се здоби со популарност како потенцијално помалку штетна алтернатива на пушењето во Шведска.

Електронски цигари (е-цигари или исцарување):

Електронските цигари загреваат течност (обично која содржи никотин, ароми и други хемикалии) за да создадат аеросол, кој потоа се вдишува. Вапингот порасна во популарност, особено меѓу помладите демографски групи, со загриженост за неговите долгорочни здравствени ефекти.(1)

Околу 1.1 милијарда луѓе низ целиот свет пушат и бројот на пушачи продолжува да расте. Меѓу пушачите, 84% живеат во земјите во развој и земјите во економска транзиција. Моментално, 5 милиони луѓе годишно умираат заради пушење, втора водечка причина за смртност на светско ниво., и се со поголем ризик за срцеви заболувања, мозочни удари, емфизем и многу други фатални и нефатални заболувања. Доколку тутунот се цвака, постои ризик од појава на карцином на усните, јазикот и устата.

Децата се изложени на особен ризик од пушењето на возрасните. Штетните ефекти по здравјето вклучуваат појава на пневмонија, бронхитис, кашлање и отежнато дишење, влошување на постојната астма, заболувања на средното уво и веројатно невробихевиорални нарушувања и кардиоваскуларни заболувања во зрелата возраст. Многу истражувања покажуваат дека пушењето на родителите е асоцирано со зголемено пушење кај младите. Во РСМ 30% од децата на 15 годишна возраст барем еднаш во животот пушеле, според податоци од меѓународна студија ЕСПАД.(2)

Состојбата со пушењето во Република Северна Македонија сè уште претставува алармантна појава. Разните истражувања спроведени низ годините покажуваат на висок број на активни пушачи, без тенденции за некое големо намалување.

Законската регулатива во здравството ја сочинуваат (3)

- Закон за заштита од пушењето, 1995
- Потпишана Рамковна конвенција за контрола на тутунот (FCTC), 2006
- Воведување општа забрана за пушење на јавни места, 2010
- Измени и дополнувања на Законот до 2018

Во 2018 година, мерките за контрола на тутунот се влошуваат

- ▶ дозволување пушење на специјално одредени места и тераси на отворено
- ▶ неспроведување на многу места низ земјата
- ▶ назадување на многу програми за откажување од пушење

И покрај бројните напори на експертите против пушење за унапредување на законската легислатива поврзана со употребата на тутунот, со цел да се заштити здравјето на населението, државата не пружи некоја голема соработка, всушност постои и регрес на ова поле, со проширување на листата на јавни места каде може слободно да се пуши, а и дополнително со дозвола за користење на уредите што го загреваат тутунот (НТТР) дури и во затворени простории.

Цените на тутунските производи во Република Северна Македонија, се едни од најниските во регионот, што ги прави овие производи подостапни за општата популација.

- WEST Silver – 110 мкд = 1.78eur
- WEST White – 110 мкд = 1.78eur
- WEST Red – 110 мкд = 1.78eur
- WEST Blue – 100 мкд = 1.6eur
- WEST Silver Soft – 90 мкд = 1.5eur
- WEST Red Soft – 90 мкд = 1.5eur

Цена на HEETS – Тутунски производи што се загреваат а не горат

- HEETS – Amber = 150 мкд = 2.4eur
- HEETS – Bronze = 150 мкд = 2.4eur
- HEETS – Turquoise = 150 мкд = 2.4eur
- HEETS – Yellow Selection = 150 мкд = 2.4eur
- HEETS – Sienna = 150 мкд = 2.4 eur
- HEETS – Creations = 160 мкд = 2.5 eur

Цени на електронски цигари:

- Отворен систем- Кертриџи што повторно се полнат – Umbrella = 989 мкд = 16eur
- Е-цигари за 1 употреба – Vape PUFFS Umbrella = 320 мкд = 5eur
- Со резервоари што може повторно да се полнат – Umbrella refillable tank = 149 мкд= 2.4 eur(4)

Заинтересираноста на населението за да се откаже од употребата на тутун е исто така многу ниска, со многу слаба посетеност на советувалиштата за откажување од пушење во рамките на 10-те Центри за јавно здравје.(5)

Институтот за јавно здравје на Република Северна Македонија постојано прави напори за едукација на населението со водење на различни здравствени кампањи кои го запознаваат населението со опасностите од пушењето, како и придобивките од престанувањето, но и покрај тоа населението не е заинтересирано за прекин на употребата на тутунските производи.

2. МАТЕРИЈАЛ И МЕТОДИ НА РАБОТА

За целта на оваа студија беа спроведени две истражувања:

- Квантитативно истражување за да се откријат бариерите и овозможувачите за откажување од пушење кај возрасните во Северна Македонија;
- Квалитативно истражување на бихејвиоралните и културолошки аспекти со цел разбирање на бариерите и двигателите со кои се среќаваат здравствените работници во давањето на поддршка за откажување од употребата на тутун

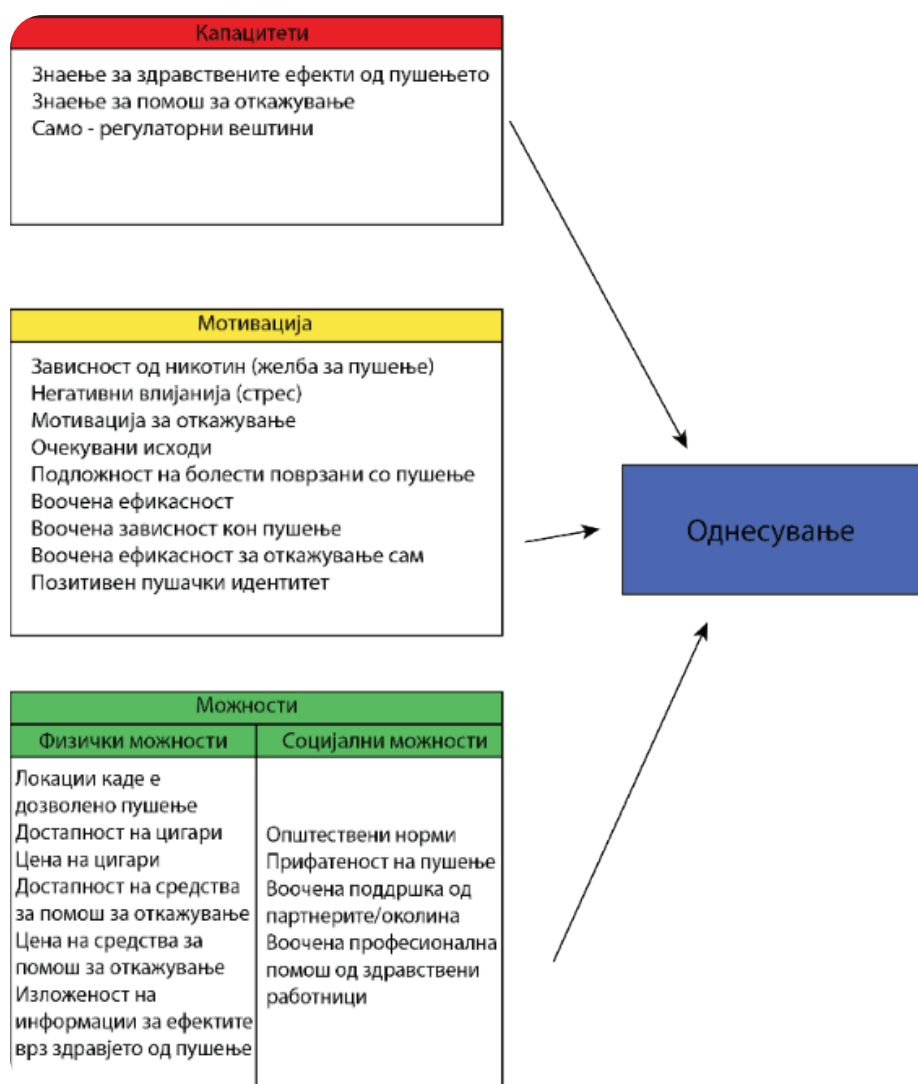
Квантитативното истражување беше спроведено со користење на т.н телефонско интервјуирање (CATI – Interviewing). Ова истражување беше спроведено во април 2023 година, а целна група беше возрасната популација на Република Северна Македонија. Големината на примерокот изнесуваше 1009 испитаници на возраст од над 18 години од руралните и урбаните средини на Република Северна Македонија. Анкетирањето се вршеше од страна на мрежа на 38 истражувачи и 2 надзорници, а просечно траење на една анкета беше околу 12 минути. Процентата маргина на грешка при примерокот за истражувањето е $\pm 3,00$ процентни поени на интервалот на доверба од 95%, односно ако истото истражување се спроведе 100 пати, очекуваме дека во 95 од тие истражувања одговорите би биле некаде во рамките на нашата маргина на грешка при примерокот. Маргината на грешка ќе биде поголема кај подгрупите на испитаници, како што се меѓу етничките Македонци и етничките Албанци. Истражувањето дава мислења во одреден момент и се менува со текот на времето. Сите примероци а и анкети може да подлежат на повеќе извори на грешка, вклучувајќи, но не ограничувајќи се на грешка при земање примероци, грешка при покривање и грешка при мерењето. Поради заокружувањето на броевите, збирот на процентите не секогаш може да биде 100.(6)

Квалитативното истражување беше спроведено во примерок од 26 испитаници, со длабински интервјуа и една групна дискусија. Предмет на дискусија беа индивидуалните и контекстуалните препреки и двигатели во нудењето на поддршка за откажување од тутунски производи. Сите учесници во истражувањето беа здравствени работници кои доаѓаат во контакт со пациенти кои имаат потреба од откажување од пушење. Тоа опфаќа матични лекари и лекари од повеќе специјалности (медицина на труд, пулмолози, специјалисти за откажување од тутун), како и медицински сестри. Исто како и квантитативното истражување беше спроведено и во рурални и во урбани средини.(7)

СОМ-В модел

Моделот СОМ-В за промена на однесувањето наведува капацитети (С), можности (О) и мотивација (М) како три клучни фактори способни да го променат однесувањето (Б). Способноста се однесува на психолошката и физичката способност на поединецот да учествува во некоја активност. Можноста се однесува на надворешни фактори кои овозможуваат однесување. На крајот, мотивацијата се однесува на свесните и несвесните когнитивни процеси кои го насочуваат и инспирираат однесувањето.

Овој модел препознава дека однесувањето е под влијание на многу фактори и дека промените во однесувањето се предизвикани со модифицирање на барем една од овие компоненти. Моделот СОМ-В е особено важен кога се разгледуваат методите за интервенција, бидејќи интервенторите треба да обезбедат одржливост на наученото однесување. (Дијаграм 1)

Дијаграм 1. СОМ-В Модел за испитување на бариерите и овозможувачите при откажување од пушење во Северна Македонија (СЗО, 2023)

3. РЕЗУЛТАТИ И ДИСКУСИЈА

3.1. КВАНТИТАТИВНО ИСТРАЖУВАЊЕ ЗА ДА СЕ ОТКРИЈАТ БАРИЕРИТЕ И ОВОЗМОЖУВАЧИТЕ ЗА ОТКАЖУВАЊЕ ОД ПУШЕЊЕ КАЈ ВОЗРАСНИТЕ ВО СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

Во ова истражување учествувале 1009 испитаници, како национален репрезентативен примерок, сите на возраст од над 18 години. Според дистрибуцијата по средини, најголем дел од испитаниците 62,6% биле од урбана средина, а 37,4% од рурална.

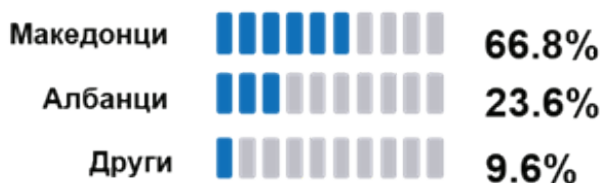
Дистрибуција по средина

Дистрибуција по пол

Дистрибуција по етницитет

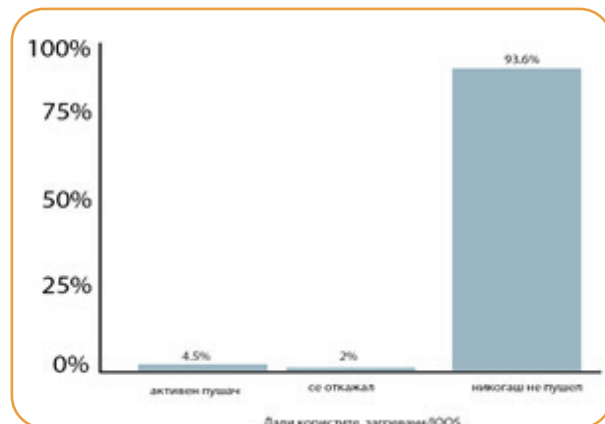
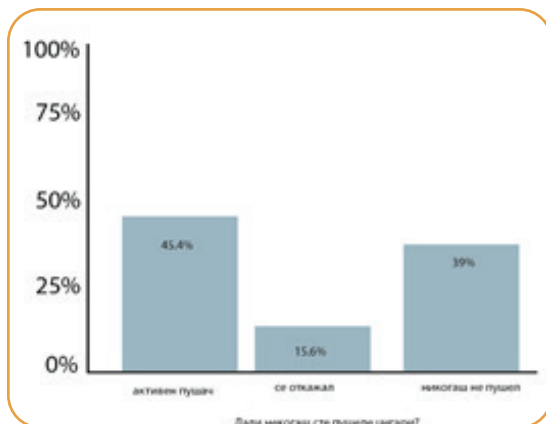
Поголемиот дел од испитаниците, односно 50.2% биле жени, а исто така и најголемиот дел од испитаниците биле Македонци (66,8%), со 23.6% испитаници од албанска националност.

Навики поврзани со употреба на тютун

Според податоците од истражувањето 45,4% од испитаниците се активни пушачи, 15,6% се лица кои биле пушачи во минатото, но повеќе не се активни пушачи, а 39% се непушачи, односно никогаш во животот не консумирале тутунски производи. Овој процент на активни пушачи е доста голем споредено со податоците од ЕУ земјите

(19.7% според податоците од ЕУРОСТАТ), но споредено со земјите од Балканскиот регион, кое е подрачје со висока преваленца на пушење, ситуацијата во Република Северна Македонија е слична и како кај нашите соседи.

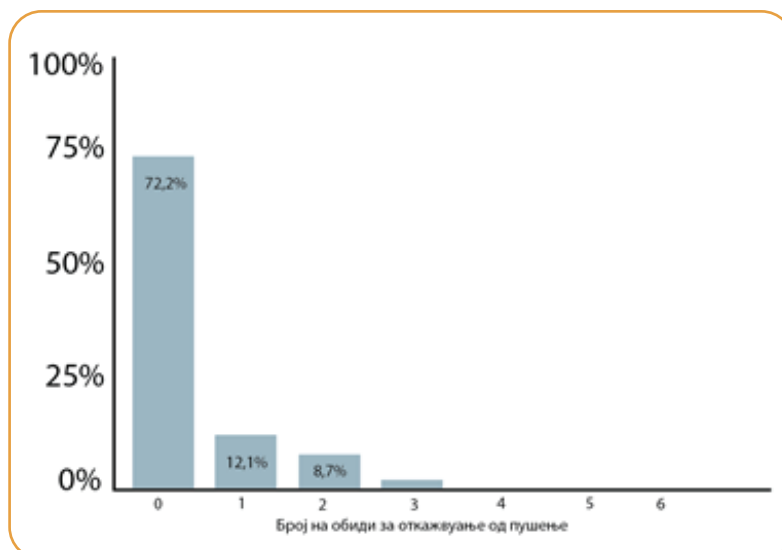
Во просек еден активен пушач консумира до 18 цигари дневно, додека најголемиот дел консумираат по 20-тина цигари, односно една кутија цигари дневно. Најчесто тие што консумираат повеќе цигари, според податоците од испитувањето се: од машки пол, имаат пониска перцепција за ризикот од пушењето, имаат висока желба и нагон за пушење, имаат пристап кон пушење на повеќе локации. Најчесто желбата за откажување е повисока кај оние кои консумираат помалку цигари дневно.

Графикон 1. Преваленца на пушење тутунски производи

Откажување од пушење

Волјата за откажување од пушење во Република Северна Македонија е доста ниска.

Графикон 2. Број на обиди за откажување од пушење

Според податоците од истражувањето прикажани на графикон 2, голем број од активните пушачи (72,2%) имале само еден обид за откажување, додека многу мал број имале по повеќе обиди. 7 од 10 пушачи воопшто не ни имале сериозен обид за откажување од пушење во последните 12 месеци. Пушачите пробувале да се откажат со употреба на никотински лепенки, електронски цигари, со посета на страници и апликации за откажување од пушење. Луѓето имаат поголема веројатност да се обидат да се откажат од пушење ако се: повисоко образовани, ако имаат разговорано со некој здравствен работник за откажување од пушење во последните 12 месеци.

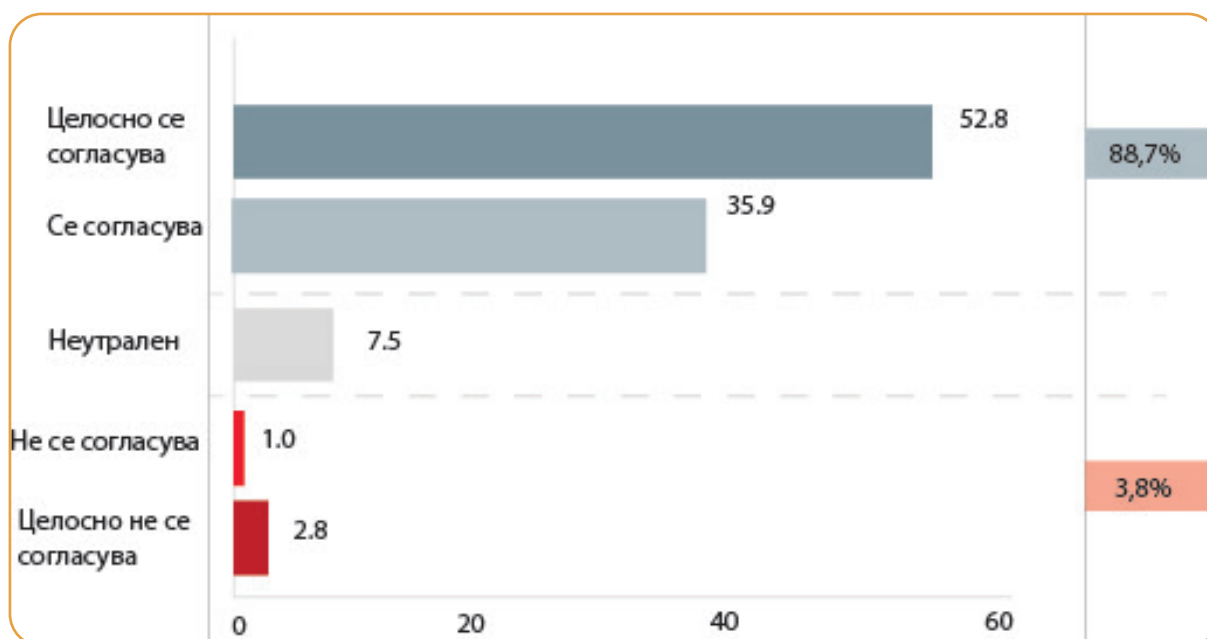
Во оваа студија беа истражувани капацитети, мотивација и можности кои влијаат на однесувањето, односно во овој случај употребата на тутун.

Капацитетите

Проверката на капацитетите се однесува на испитување кои се познавањата за штетноста и перцепцијата на ризиците од употребата на тутунските производи. Лошиот податок овде е што најголемиот дел од корисниците на тутунски производи се запознаени со штетите и ризиците, но и покрај тоа продолжуваат да ги употребуваат истите. Од графиконот број 3 може да заклучиме дека најголемиот број, дури 88.7% се свесни дека пушењето е штетно за нив, но и за сите околу нив. Само мал дел, 3.8% сметаат дека пушењето не е штетно.

Испитаниците кои никогаш не пушеле во поголем процент (95,2%) се согласуваат дека пушењето е штетно, споредено со 94,3% од испитаниците кои се откажале од пушењето и 81,3% од испитаниците кои се активни пушачи.

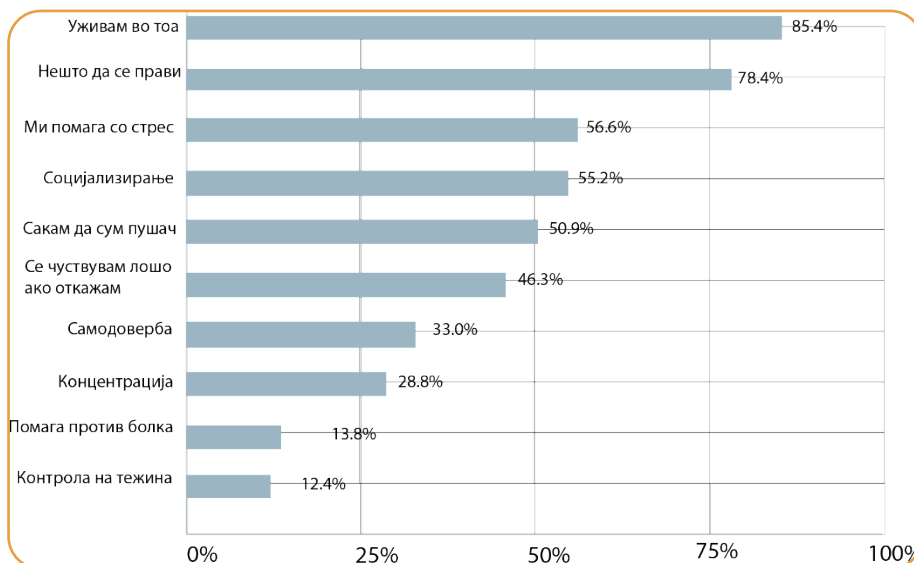
Испитаниците кои живеат во урбани населби во поголем процент се согласуваат дека пушењето е штетно за секого, во споредба со испитаниците кои живеат во рурални средини (од 90,8% до 85,2% соодветно).

Графикон 3. Перцепција на пушењето како штетно по здравјето за нив и за околината

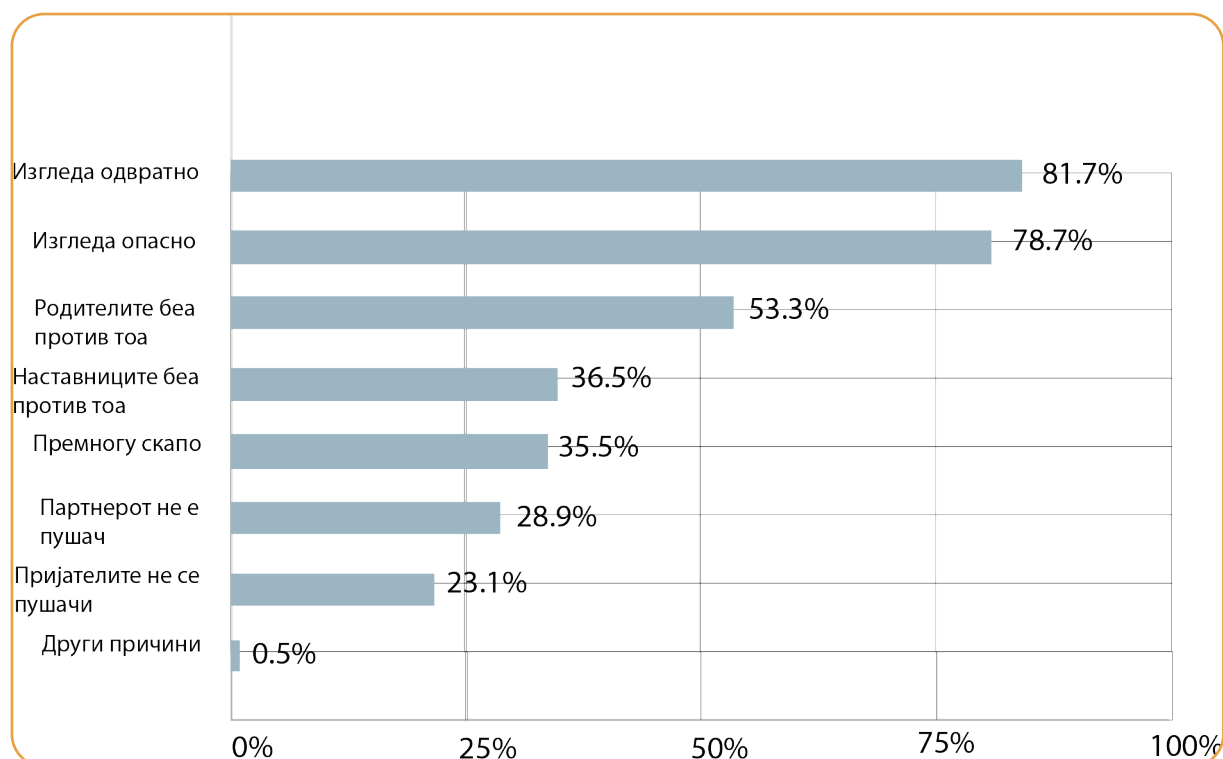
Мотивација

Мотивацијата за употреба на тутунот и тутунските производи, кај популацијата на Република Северна Македонија, за жал е на многу високо ниво. Голем дел од испитаниците кои се активни пушачи, пушењето го перцепираат како нормална навика, општествено прифатена, односно најголем дел од нив ја перцепираат како задоволство-дури 85,4%. Според податоците од графикон 4 може да забележиме дека пушењето кај испитаниците е навистина секојдневна навика. 78.4% одговориле дека пушат колку да го пополнат времето, односно колку да има нешто да се прави, додека дел од нив 56.6% одговориле дека пушењето им помага да се справат со стресот од секојдневниот живот. Најлошиот податок од спроведеното истражување е што 50,9% од испитаниците одговориле дека сакаат да бидат пушачи и покрај бројните здравствени кампањи што се водат низ годините за да се намали бројот на активни пушачи во државата. При тоа, повеќе од половина од активните пушачи (53%) изјавиле дека никогаш не би се откажале од пушењето. Само 3% од активните пушачи планираат да се откажат од пушењето во следниот месец, а 15% би размислувале за пушење во следните 12 месеци. Ова покажува дека многу малку активни пушачи размислуваат да се откажат од пушењето. Постарите пушачи се помалку заинтересирани да се откажат од пушењето, како и помалку образованите пушачи кои исто така се помалку заинтересирани да се откажат од пушењето.

Графикон 4. Зашто пушачите пушат?

Кај непушачите пак главната мотивација за неупотреба на тутунските производи се должи на нивната перцепција на пушењето како одвратна навика (графикон 5), запознаени се и свесни се за штетноста од пушењето, но и голем дел од нив не пушат бидејќи нивните родители биле непушачи и биле строго против пушењето. Повеќето од испитаниците кои се непушачи навеле барем 3-4 причини поради кои тие не употребуваат тутунски производи.

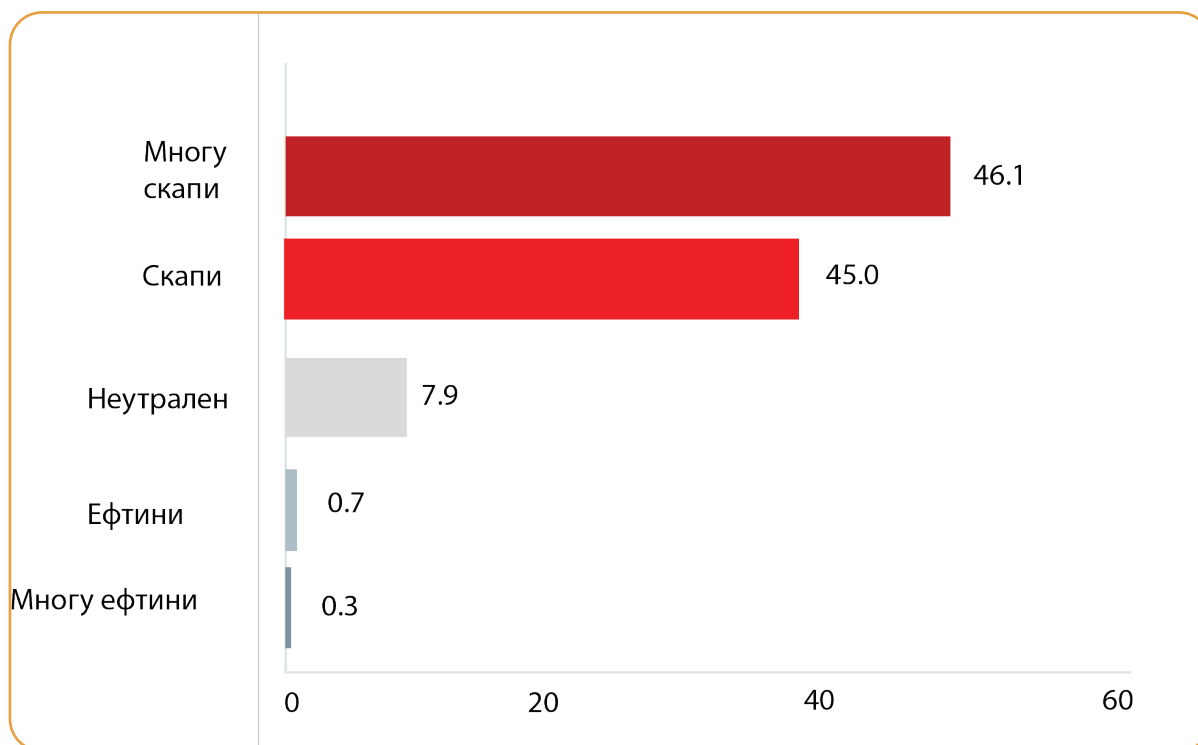

Графикон 5. Зошто не употребувате тутунски производи?

Можносии

Со оваа варијабла се испитува кој од надворешните фактори им влијаат на размислувањето и на навиките на пушачите, односно доколку некој фактор им влијае на пушењето, без разлика дали позитивно и негативно, може да се забележи кој фактор го има тоа влијание и да се дејствува соодветно, односно доколку одредени околности би ги поттикнале пушачите да се откажат. Со најголемо влијание врз пушачкиот статус, според истражувањето се цената на тутунските производи и достапноста на локации каде што може слободно да се пуши без никакви ограничувања.

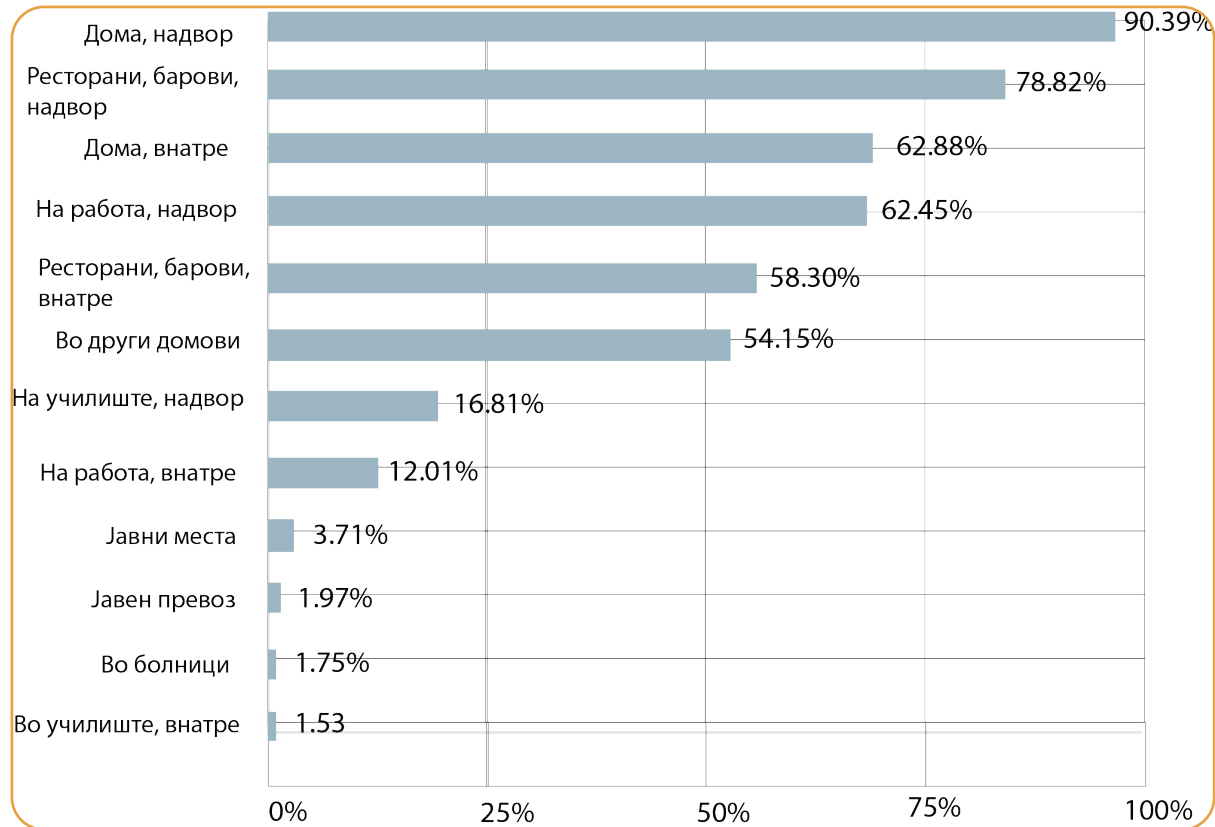
И покрај најниските цени на цигарите во регионот, пушачите сметаат дека тие се многу скапи. Најголем дел од нив 46.1% одговориле дека сметаат дека се многу скапи, а 45% одговориле дека се скапи(графикон 6). Така што ова остава простор за подобрување на даночните полиси во иднина.

Графикон 6. Каква е вашата перцепција за цената на тутунските производи?

Другата варијабла од ова поле е каде пушачите ги употребуваат тутунските производи. Најголем дел од нив пушат дома, но во надворешните делови од домот (90,39%), во надворешните делови од ресторани и барови (78,82%), во внатрешните делови од домашните простори и на работното место(62%). Пропустите и измените во законот за заштита од пушење, кои имаат негативни последици врз состојбата со пушењето во Република Северна Македонија, се една од главните причини поради

која пушењето сè уште се смета за општествено нормална и прифатена активност. Па прилагодувањето и изменувањето на овој закон во согласност со ЕУ законите, а и негова примена со редовни контроли на угостителските објекти, може да води до значително намалување на бројот на активни пушачи (графикон 7).

Графикон 7. Каде најчесто пушите?

3.2. КВАЛИТАТИВНО ИСТРАЖУВАЊЕ НА БИХЕЈВИОРАЛНИТЕ И КУЛТУРОЛОШКИ АСПЕКТИ СО ЦЕЛ РАЗБИРАЊЕ НА БАРИЕРИТЕ И ДВИГАТЕЛИТЕ СО КОИ СЕ СРЕЌАВААТ ЗДРАВСТВЕНИТЕ РАБОТНИЦИ ВО ДАВАЊЕТО НА ПОДДРШКА ЗА ОТКАЖУВАЊЕ ОД УПОТРЕБАТА НА ТУТУН

Според демографската структура на учесниците (N=29), најголемиот дел од нив биле матични лекари (16), а само 4 медицински сестри учествувале во истражувањето. Од сите испитаници 72%, односно 21 биле Македонци, 24% односно 7 биле Албанци и само 1 бил од припадниците на останатите етнички заедници. Најголем дел од нив биле од урбани средини, а дистрибуцијата по пол е 69% мажи, 31% процент жени.

ДЕМОГРАФСКА СТРУКТУРА НА УЧЕСНИЦИТЕ		N=29 (%)
Професионална улога	Матични доктори	16 (55%)
	Патронажни сестри/главна сестра	4 (14%)
	Специјалисти по медицина на труд	4 (14%)
	Специјалисти за откажување од тутун	2 (7%)
	Специјалисти пулмолози	3 (10%)
Националност	Македонци	21 (72%)
	Албанци	7 (24%)
	Други етнички заедници	1 (3%)
Место на живеење	Град	22 (76%)
	Село	7 (24%)
Пушачки статус	Активни пушачи	4 (14%)
	Поранешни пушачи	5 (17%)
	Непушачи	20 (69%)
Пол	Маж	9 (69%)
	Жени	20 (31%)
Возраст, средна вредност (M), стандардна девијација (СД)		(29-69) M=49.4 СД=10.2
Работен стаж, средна вредност, стандардна девијација (СД)		(3-40) M=22.5, SD 10.04

Која е улогата на здравствените работници во давањето на поддршка за откажување од употребата на тутун и тутунски производи?

Сите здравствени работници изјавиле дека тоа е дел од нивната работа со години, но поради големиот обем на работни обврски тоа е нешто за кое што може да посветат малку време во текот на работниот ден. Тоа најчесто го обавуваат во вид на краток разговор од 3-10 мин со нивни пациенти кои се активни пушачи и се дел од ризичните групи. Тие разговори се најчесто иницирани од страна на пациентите и се како резултат најчесто на влошена здравствена состојба или пак влошување на симптомите поврзана со употребата на тутунските производи. Според изјавите може да се заклучи дека тие не се запознаени дека во нашиот здравствен систем има организирана и функционална поддршка за откажување од употребата на тутун. Не им е јасна чија е одговорноста и каде да се упатуваат пациентите за третман од зависноста од тутунските производи.

Како здравствениите работници воспитуваат со нивните пациенти кога ќе побараат помош за откажување од пушење?

Најчесто тие постапуваат така што им даваат краток совет на своите пациенти, со кој ги запознаваат пушачите со здравствените ризици кои се поврзани со пушењето. Проблемот е што нема официјални протоколи за работа со овој тип на пациенти. Матичните лекари и пулмолозите се фокусираат најчесто на хроничните здравствени проблеми кои ги имаат нивните пациенти и врз кои влијае пушењето, па така тие се

фокусираат главно на третманот на симптомите и последиците кои произлегуваат од тие здравствени состојби. Обуките кои ги добиле здравствените работници биле во рамки на надворешни проекти, пулмолозите обуките ги добиле од Македонското респираторно здружение, но не добиле доволно обука од страна на програмите планирани во редовната работа на Министерството за здравство.

Оние здравствени работници кои ги посетиле овие обуки и се стекнале со некакви протоколи за работа, пристапуваат на нивните пациенти со стратегијата на краток совет и без ниту еден дим, додека пак оние лекари кои не посетувале обуки и немаат протоколи за работа им препорачуваат на своите пациенти постепено да ги намалуваат бројот на цигари кои ги употребуваат нивните пациенти. Сите групи на здравствени работници препорачуваат техники на одвлекување на вниманието, каде тие ги советуваат своите пациенти да прават различни активности кои би им го одвлекле вниманието од пушењето.

Дали здравствените работници водат евиденција за пушачкиот статус на своите пациенти?

Сите здравствени работници изјавиле дека водат евиденција за пушачкиот статус на своите пациенти, но дека не се запознаени дека постои задолжително регистрирање на статусот во здравственото досие на пациентите. Патронажните сестри ја водат оваа евиденција од теренската работа и ја запишуваат во извештајот од терен.

Од статистичка гледна точка, не постои евиденција за стапката на откажување од пушење во здравствените установи. Здравствените работници велат дека не ги гледаат доволно често своите пациенти за да имаат увид и да може да ја следат состојбата на своите пациенти кои пробуваат да престанат да пушат.

Движатели и бариери за давање поддршка за откажување од тутун.

Двигатели:

Сите групи се запознаени со здравствените ризици од пушењето. Се информираат од официјални извори засновани на медицина на докази, како: Министерство за здравство, Институт за јавно здравје, Македонско респираторно здружение, Центар за семејна медицина, Институт за социјална медицина, СЗО.

Специјалистите по социјална медицина кои работат на темите за откажување од тутун, мал дел од матичните лекари и пулмолозите имаат знаење за производите од несогорувачки тутун и е-цигари. Најголем дел од здравствените работници имаат потреба од информации за здравствените ризици од користењето на овие производи.

Специјалистите по социјална медицина, дел од матичните лекари и пулмолозите имале обука / едукации за одвикнување од тутунски производи. Сите групи здравствени работници се компетентни и мотивирани да им пружат на своите пациенти поддршка за одвикнување од користење тутун.

Сите групи ги сметаат производите од несогорувачки тутун и е-цигари штетни за здравјето (особено на младите) – истакнуваат дека ризиците по здравјето од овие производи ќе се дознаат во наредните години. Тие не ги препорачуваат овие производи како поздрава алтернатива на стандардните тутунски производи.

Речиси сите се подготвени да го споделат својот пушачки статус со пациентите

- Непушачите сметаат дека единствено тие имаат авторитет да работат на одвикнување од пушење
- Медицинските сестри кои пушат веруваат дека е корисно да ги споделат своите искуства со пациентите

Бариери:

Патронажни медицински сестри се потпираат на медиумите, социјалните мрежи за информации за тутунските производи – но внимаваат на релевантноста на изворот на статиите. Патронажните сестри и специјалистите по медицина на трудот немале соодветни обуки / едукација за заместителната фармаколошка терапија.

Повеќето матични лекари (особено од руралните средини), сите медицински сестри и специјалистите по медицина на трудот велат дека не се информирани за новите тутунски производи и е-цигари - нивниот механизам на работа и ризиците по здравјето.

Повеќето матични лекари, сите патронажни сестри и специјалисти по медицина на трудот немале соодветна обука. Генерално, постои недостиг од здравствени работници кои се обучени за давање поддршка за одвикнување од тутун.

Некои здравствени работници се и самите пушачи без намера за одвикнување, што може да биде предизвик во обезбедувањето на поддршка на нивните пациенти.

На подготвеноста за давање на поддршка за откажување од тутун, треба да се гледа со доза претпазливост:

- Необучени здравствени работници не ги користат препорачаните пристапи
- Медицинските сестри се чувствуваат самоуверени затоа што „ги знаат ризиците“

4. ЗАКЛУЧОК

Состојбата со употребата на тутунските производи во Република Северна Македонија е многу лошо ниво. Бројните недостатоци во законската легислатива, но и во спроведувањето и не вршењето на контрола за спроведување на одредени закони, резултира со многу широко распространета употреба на тутунските производи. Исто така недоволната поддршка на здравствените работници и на советувалиштата за откажување од пушење, недоволниот број на кадар, недостатокот од обуки и буџет насочен за превенција и откажување од употреба на тутунски производи, се само дел од причините поради кои има и незадоволство од граѓаните, но и од здравствените работници кои работат на ова поле.

5. ПРЕПОРАКИ

- Министерството за здравство треба да иницира донесување на нова Национална стратегија за контрола на тутунот и тутунските и сродни производи до 2040 година
- Итна промена во Законот за заштита од пушење, со воведување на целосна забрана за употреба на цигари, тутунски и други сродни производи во јавни места, особено во болници и училишта, како и во угостителските објекти, што би резултирало со поголема контрола на пушачките зони и би придонело кон Smoke – free area полисите кои се дел од препораките на Рамковната конвенција за тутун.
- Поголема поддршка на советувалиштата за откажување од пушење, како и на специјалистите по социјална медицина, со обезбедување на финансии за држење на обуки, групи за откажување, како и никотинска терапија би резултирало со поголема заинтересираност за посета на истите, како и со намалување на вкупната преваленца на пушење од 45,4%, која е една од највисоките во Европа.
- Поддршка на Институтот за јавно здравје на Република Северна Македонија, како и на другите организации кои работат во борбата против пушење е неопходна, бидејќи има потреба од водење на поинтензивни кампањи во јавноста, во училиштата, па дури и на работните места за штетноста од пушењето и за откажувањето од истото.
- Воведувањето на т.н “обична амбалажа” на цигарите и сите видови тутунски производи, би можело да резултира со намалување на продажбата и употребата на истите, што покажуваат бројните истражувања. Цитат од портал Актуелно, 2023: „ Австралија ќе го стави под целосна контрола користењето на е-цигарите, најави австралискиот министер за здравство, Марк Батлер. Според новите правила, електронските апарати за пушење ќе се продаваат само во аптеките и ќе биде забранет увозот на оние уреди кои не се нарачани од аптеките. Ќе бидат забранети сите електронски цигари за еднократна употреба и ќе се воведат ограничувања за пакување, вкусови и достапни бои, истакна министерот во обраќањето до Националниот прес-клуб на Австралија. „Нема повеќе вкусови на гума за џвакање, нема повеќе ‘розови еднорози’ или е-цигари маскирани како маркери, за децата да можат да ги кријат во нивните кутии за моливи. Наместо тоа, ќе имаме обична амбалажа со едноставни вкусови”, рече Батлер. Тој посочи дека пушењето електронски цигари е „најголемата дупка во австралиската историја” и дека Австралија нема да дозволи придобивките што ги постигна со намалувањето на употребата на тутун да се отстранат со „нова закана по здравјето”. Батлер вели дека електронските цигари во Австралија станале „рекреативни производи”, кои се продаваат главно на тинејџери и млади луѓе кои имаат три пати поголема веројатност да почнат да пушат. „Електронските цигари се продаваат на владите и заедниците ширум светот како терапевтски производ за да им се помогне на

долгогодишните пушачи да се откажат од цигарите. Нема да стоиме на страна и да дозволиме пушењето електронски цигари да создаде уште една генерација на зависници од никотин“, рече тој. Батлер најави пакет поддршка за здравствениот систем, вклучително и нова национална програма за скрининг на рак на белите дробови. Австралија ќе ги зголеми даноците за тутунот за пет проценти годишно во следните три години за да помогне во плаќањето на програмата”.(8)

- Додавање на фармакотерапијата во позитивната листа на лекови одобрени од Фондот за здравствено осигурување
- Откажувањето од тутун **треба да биде препознаено како посебна „медицинска услуга“** со предвиден буџет, мултидисциплинарни специјалистички тимови, протоколи и континуирани обуки во рамки на нова превентивна програма „Национална програма за откажување од пушење,“
- Последно, а можеби и најбитно, потребно е покачување на даноците поврзани со тутунските производи бидејќи Република Северна Македонија ги има едни од најниските даноци на овие производи, а оданочувањето е еден од најефикасните методи за намалување на преваленцата на пушачи.

6. ЛИТЕРАТУРА

1. Закон за тутун, производи од тутун и сродни производи. Службен весник на Република Северна Македонија Бр.27/20. Редакциски пречистен текст.
2. EMCDDA. ESPAD Report 2019 Results from the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2020.
3. Закон за заштита од пушењето. Редакциски пречистен текст. Службен весник на Република Северна Македонија, кој ги опфаќа сите изменувања и дополнувања заклучно со Законот за изменување и дополнување на Законот за заштита од пушењето објавен во "Службен весник на РМ"бр.157/13
4. Институт за јавно здравје на Република Северна Македонија. Извештај за здравје на населението во РСМ во 2020. Институт за јавно здравје на РСМ, Скопје, 2021.
5. Институт за јавно здравје на Република Северна Македонија. Извештај за здравје на населението во РСМ во 2021. Институт за јавно здравје на РСМ, Скопје, 2022.
6. Using the COM-B Model to examine the barriers and enablers to smoking cessation among adults in North Macedonia. WHO Regional Office for Europe, Ministry of Health of the Republic of North Macedonia, Institute of Public Health of the Republic of North Macedonia, Skopje, 2023
7. Tobacco consumption and cessation in North Macedonia. WHO Regional Office for Europe, Ministry of Health of the Republic of North Macedonia, Institute of Public Health of the Republic of North Macedonia, Skopje, 2023
8. Актуелно – Портал. Австралија ќе ја контролира продажбата на електронски цигари. Мај 2023. Достапно на: <https://aktuelno.mk>

